

Jolanta Kondratowicz-Pozorska

Politechnika Koszalińska

ŚRODKI I PROGRAMY WSPIERAJĄCE PODNOSZENIE WYKSZTAŁCENIA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ W POLSCE

FUNDS AND PROGRAMS FOR SUPPORTING EDUCATION IN RURAL AREAS IN POLAND

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, programy, fundusze, edukacja, tereny wiejskie, wykształcenie

Key words: human capital, programs, funds, education, rural areas, education

JEL codes: I20, I22, Q15

Abstrakt. Celem pracy jest przedstawienie różnych form wsparcia i towarzyszących im źródeł finansowania, które przeznaczone były na edukację i kształcenie ludności wiejskiej w latach 2002-2016 oraz określenie efektów tych działań. Dokonano przeglądu licznych polityk i programów unijnych (w tym krajowych) oraz ofert różnych fundacji działających na rzecz ludności wiejskiej. Przystudiuwano obszerną literaturę przedmiotu, empiryczne materiały i opracowania instytucji unijnych i krajowych, a także przeanalizowano programy wspierające ekonomiczno-społeczny rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Dane niezbędne do napisania pracy pochodziły również od takich instytucji badawczo-naukowych, jak IRWiR, IERiGŻ oraz z dostępnych opracowań GUS i The World Bank.

Wstęp

W raporcie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oceniającym wpływ funduszy unijnych na rozwój polskich terenów wiejskich napisano, że „obszary wiejskie obejmują tereny o różnych funkcjach, w tym m.in. tereny o funkcjach rolniczych, leśnych, mieszkaniowych, środowiskowych oraz turystycznych. Większość gmin jest miejscem nakładania się różnych funkcji. Część gmin znajduje się również w fazie przejściowej, tzn. dominująca funkcja lub funkcje wykształca się w perspektywie najbliższych lat” [MRiRW 2014, s. 28]. Oznacza to, że na polskiej wsi zachodzą ewolucyjne zmiany, a ich efekt końcowy będzie zależał m.in. od cech kapitału ludzkiego tych terenów. Można nawet stwierdzić, że kierunek, w którym będą rozwijać się polskie wsie i mieszkańcy terenów wiejskich, będzie zależał od poziomu wykształcenia ludności i jej otwartości na zachodzące przeobrażenia. Jak wynika z licznych badań zmiany społeczno-gospodarcze zmniejszające się zapotrzebowanie na siłę roboczą oraz lepsze umaszynowanie wymuszają odchodzenie ludności wiejskiej od rolnictwa i poszukiwanie alternatywnych zajęć w celu osiągnięcia satysfakcji ekonomicznej. Wiąże się to z koniecznością podnoszenia poziomu wykształcenia zawodowego i ogólnego. Ogromnego znaczenia nabiera zatem zrozumienie przez ludność rolniczą potrzeby doksztalcenia i doskonalenia, w tym również o charakterze pozarolniczym, gdyż wielofunkcyjny rozwój wsi wymusza konieczność wkomponowania w przestrzeń wiejską coraz większej liczby funkcji pozarolniczych. Stwarza to szanse i możliwości dywersyfikowania przez ludność wiejską źródeł dochodu [Wrzochalska 2014, s. 35].

Szczególnie pomocne w podnoszeniu kwalifikacji są wszelkie inicjatywy edukacyjno-oświatowe realizowane dzięki funduszom unijnym bezpośrednio na terenach wiejskich lub wsparcie finansowe kierowane bezpośrednio do osób z terenów wiejskich, które rozpoczęły proces podnoszenia wykształcenia i pogłębiania umiejętności zawodowych. Wsparcia wymagała i nadal wymaga również kampania promująca i zachęcająca ludność pozamiejską do doksztalcenia się i poszerzania kompetencji. Od tego bowiem, ile osób uda się zaangażować w proces kształcenia zależeć będzie jakość kapitału ludzkiego na terenach wiejskich i przyszłość

polskiej wsi. W związku z tym, celem opracowania jest przedstawienie różnych form wsparcia i towarzyszących im źródeł finansowania, które przeznaczone były na edukację i kształcenie ludności wiejskiej w latach 2002-2016 oraz określenie efektów tych działań.

Material i metodyka badań

Dla realizacji przyjętego w pracy celu dokonano przeglądu polityki i wielu programów unijnych oraz krajowych, których zamiarem było wspieranie ludności wiejskiej w zakresie edukacyjno-oświatowym. Przeanalizowano również programy i dokumenty źródłowe różnych fundacji działających na rzecz ludności wiejskiej i z małych miasteczek.

Realizując określone w pracy cele, przestudiowano obszerną literaturę przedmiotu, materiały i opracowania publikowane przez instytucje unijne i krajowe dotyczące wsparcia finansowego wszelkich inicjatyw sprzyjających podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego na terenach wiejskich, a także przeanalizowano programy wspierające ekonomiczno-społeczny rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Dane do analiz pochodziły również od instytucji badawczo-naukowych: IRWiR PAN, IERiGŻ-PIB oraz z dostępnych opracowań GUS i World Bank.

Programy i fundusze wspierające jakość kapitału ludzkiego na terenach wiejskich

Pojęcie kapitału ludzkiego w sensie szerokim oznacza potencjał wiedzy, talentu, umiejętności, wykształcenia, inteligencji, zdrowia, energii i przedsiębiorczości zawarty w każdym człowieku, wpływający bezpośrednio lub pośrednio na jego zachowanie i pracę, kreatywne myślenie i działanie oraz zdolności adaptacyjne. Natomiast w wąskim rozumieniu odnosi się do poziomu wykształcenia jednostek lub zbiorowości [Mossakowska, Zawajska 2009, s. 5]. W artykule skupiono się przede wszystkim na wąskim podejściu do kapitału ludzkiego, zakładając *a priori*, że wzrostowi poziomu wykształcenia powinien towarzyszyć wzrost kreatywności, zdolności adaptacyjnych, przedsiębiorczości (w związku z powiększeniem się potencjału wiedzy), a jednocześnie u człowieka wykształconego powinna rozwijać się chęć do zmieniania otoczenia na lepsze. Odnosząc się do słów Magdaleny Kozery [2011, s. 112], że „wykształcenie, jako najbardziej wymierne, staje się punktem odniesienia formułowanych postulatów naprawczych i działań zmierzających do poprawy jakości kapitału ludzkiego obszarów wiejskich”, można stwierdzić, że wszystkie świadome działania mające na celu podniesienie poziomu wykształcenia ludności wiejskiej są przejawem nie tylko dbania o jakość kapitału ludzkiego na terenach wiejskich, ale także są sposobem na rozwój społeczno-gospodarczy i podniesienie poziomu życia mieszkańców tych terenów.

Chociaż wstąpienie Polski do Unii Europejskiej (UE) odbyło się w maju 2004 roku, to z analizy dokumentów unijnych wynika, że pierwsze działania na rzecz ludności wiejskiej były już realizowane znacznie wcześniej w ramach tzw. programów przedakcesyjnych. Polska, przygotowując się do członkostwa, już w 1999 roku przyjęła dokument *Spójna polityka strukturalna rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa*, w którym nakreślono główne cele dla rolnictwa i wsi. Zadeklarowano następujące działania:

1. Stwarzanie dla mieszkańców wsi odpowiednich warunków pracy, życia i realizacji ich celów. Warunki życia i pracy mają osiągnąć zachodnioeuropejski poziom. Mieszkańcy mają realizować swoje cele edukacyjne, ekonomiczne, kulturowe i społeczne.
2. Zmiana w sektorze rolnictwa, tak aby mogło ono bez ponoszenia strat dostosowywać się do zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych.
3. Działanie w myśl idei zrównoważonego rozwoju, zachowania i ochrony zasobów przyrody i wspieranie dziedzictwa kulturowego wsi [MRiGŻ 1999].

Aby wypełnić te założenia, można było korzystać ze wsparcia finansowego przewidzianego przy realizacji programów SAPARD lub PHARE. W SAPARD określono wsparcie dla rozwoju edukacji na terenach wiejskich w osi II „Rozwój całej infrastruktury technicznej na wsi

i stwarzanie możliwości do podejmowania działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich”, w działaniu 2. „Szkolenia zawodowe”. Wsparcie przede wszystkim obejmowało podmioty i osoby prawne, które miały na celu dokształcanie polskich rolników i przekwalifikowanie części z nich, tak aby mogli podjąć pracę poza rolnictwem. Natomiast w ramach programu PHARE pomoc wyrażała się poprzez doradztwo dla rolników i mieszkańców wsi oraz unowocześnianie i tworzenie infrastruktury technicznej na wsi. Jednak najważniejszym programem przewidzianym dla wspierania edukacji był unijny program SOCRATES (nazywany później SOCRATES II), utworzony dla doskonalenia jakości kształcenia dzieci, młodzieży oraz dorosłych na wszystkich typach kształcenia, od szkoły podstawowej przez szkołę średnią do studiów wyższych. Polska już od 1998 roku brała udział w tym programie na równych prawach z państwami członkowskimi UE.

Po 2004 roku i akcesji Polski do UE wprowadzono programy przewidziane dla wszystkich członków UE. Realizacja projektów dofinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz Funduszu Spójności (FS) z zakresu przedsiębiorczości, edukacji, aktywności lokalnej i infrastruktury miała przyczynić się do wyrównywania szans mieszkańców terenów wiejskich oraz przemian na polskiej wsi. Jednym z najważniejszych instrumentów wpływających na rozwój wsi była i jest wspólna polityka rolna (WPR), służąca wsparciu inicjatyw społecznych i gospodarczych, poprzez którą niwelowane są różnice w poziomie życia między miastem a wsią w środowiskach lokalnych. Pula środków z funduszy strukturalnych przyznanych Polsce na lata 2004-2006 wyniosła prawie 8,6 mld euro. W przypadku Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) wartość alokacji przyznanej Polsce na lata 2004-2006 wynosiła prawie 5 mld euro, z EFS 2 mld euro, z Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOiGR) 1,2 mld euro. Natomiast pula środków przyznanych Polsce w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) wynosiła ponad 17 mld euro, z czego w ramach osi III „Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” ponad 4 mld euro, a w osi IV „LEADER” ponad 1 mld euro [Dzikowska, Gabryelak 2014, s. 10-11].

W Polsce w perspektywie finansowej 2004-2006 w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) i Sektorowego Programu Operacyjnego „Rozwój Zasobów Ludzkich” (SPO RZL) podpisano umowy o dofinansowanie projektów z zakresu edukacji na kwotę 2,7 mld zł. Projekty związane z rozbudową infrastruktury edukacyjnej, tzw. „projekty twarde”, uzyskały dofinansowanie ze środków ZPORR w wysokości około 280 mln zł. Dzięki temu wybudowano lub zmodernizowano około 180 obiektów przeznaczonych na cele dydaktyczne: szkoły, przedszkola, laboratoria, sale do praktycznej nauki zawodu, biblioteki, sale gimnastyczne, szkolne boiska, internaty i stołówki. Z SPO RZL utworzono prawie 800 ośrodków alternatywnej edukacji przedszkolnej, z których korzystało ponad 11 tys. przedszkolaków. Ze środków tegoż programu finansowane były również programy rozwojowe dla szkół oraz projekty z zakresu doskonalenia zawodowego nauczycieli. Dotacje na realizację programów rozwojowych uzyskało prawie 3 tys. szkół. Przeszkolono 100 tys. nauczycieli z 9 tys. szkół. W ponad 8 tys. szkół powstały pracownie komputerowe [MEN 2014b].

Z unijnych funduszy finansowane były również tzw. „projekty miękkie” mające na celu wyrównywanie szans edukacyjnych. W ramach ZPORR sfinansowano stypendia dla uczniów pochodzących z obszarów wiejskich i zagrożonych marginalizacją. W tym czasie ze stypendiów unijnych skorzystało 140 tys. uczniów, z których ponad 70% kontynuowało potem naukę w szkołach wyższych [CRG 2017]. Zgodnie z danymi Ministerstwa Rozwoju, w latach 2007-2013 na wsparcie edukacji przeznaczono pięciokrotnie więcej środków niż w latach 2004-2006. Łącznie na projekty z zakresu edukacji wydatkowano około 13 mld zł pochodzących z regionalnych programów operacyjnych (RPO) i Programu Operacyjnego „Kapitał Ludzki” (PO KL). Oprócz wymienionych form wsparcia projekty dotyczące edukacji były finansowane również w ramach Inicjatywy Wspólnotowej Interreg. Szczególnie gdy temat projektu dotyczył transgranicznej wymiany uczniów, zakupu sprzętu do nauki języków obcych, przygranicznej współpracy i wymiany kadry nauczycielskiej oraz programów nauczania skierowanych na przybliżanie słuchaczom tradycji, kultury i historii obszarów przygranicznych. W latach 2007-2013

wszystkie regiony kraju na rozwój infrastruktury edukacyjnej przeznaczyły ponad 700 mln euro, co stanowiło 4% wszystkich środków na realizację programów regionalnych [MEN 2014a].

Łącznie na PO KL 2007-2013 Polska otrzymała 11,5 mld euro, z tego z funduszy unijnych 85%. Przyznane środki były przewidziane na realizację dziewięciu priorytetów. Wykonanie zadań związanych z umocnieniem i rozwojem edukacji przewidziano ogólnie w dwóch priorytetach, tj.: w priorytecie 3. „Wysoka jakość systemu oświaty” oraz w priorytecie 9. „Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach”. W ramach priorytetu 3., wdrażanego na poziomie centralnym, realizowane były projekty dotyczące m.in. rozwoju systemu egzaminów zewnętrznych, modernizacji nadzoru pedagogicznego, stworzenia narzędzi do monitorowania i ewaluacji systemu oświaty, zwiększenia efektywności systemu kształcenia nauczycieli. Natomiast priorytet 9. realizowany był przez samorządy województw na mocy specjalnych porozumień. W jego ramach wszystkie działania nakierowane były na upowszechnianie edukacji przedszkolnej (poddziałanie 9.1.1.), wyrównywanie szans edukacyjnych, zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych, podniesienie atrakcyjności szkolnictwa zawodowego oraz wsparcie kadr systemu oświaty, w tym zwłaszcza na wsi (poddziałanie 9.1.2. i działanie 9.5. – oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich). Jednak dla zadbania o jakość kapitału ludzkiego na terenach wiejskich również w innych priorytetach wpisano działania wspierające proedukacyjne starania mieszkańców wsi. Z dziewięciu działań przewidzianych w projekcie do obszarów wiejskich skierowane były priorytety: 6. „Rynek pracy otwarty dla wszystkich”, 7. „Promocja integracji społecznej” i 9. „Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach”.

W priorytecie 6. szczególnie przydatne były działania 6.2. „Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia” oraz 6.3. „Inicjatywy lokalne na rzecz podnoszenia poziomu aktywności zawodowej na obszarach wiejskich”. W działaniu 6.2. skupiono się na:

- udzieleniu pomocy dla osób planujących rozpoczęcie działalności gospodarczej (w tym tworzenie spółdzielni socjalnych) w formie: doradztwa oraz szkoleń umożliwiających przyswojenie wiedzy z zakresu zakładania oraz prowadzenia działalności gospodarczej, przyznania środków finansowych na rozwój przedsiębiorczości do wysokości 40 tys. zł, wsparcia pomostowego do 6-12 miesięcy od dnia założenia działalności gospodarczej (wyплаты miesięczne);
- promocji przedsiębiorczości i samozatrudnienia w kampaniach informacyjnych;
- upowszechnianiu dobrych praktyk z obszaru przedsiębiorczości i samozatrudnienia.

Z kolei w ramach działania 6.3. finansowane były projekty dotyczące aktywizacji zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich, takich jak: 1. „Poprawa zdolności do zatrudnienia oraz rozwoju usług aktywizacyjnych”. 2. „Wsparcie lokalnych inicjatyw informacyjnych, szkoleniowych, doradczych promujących aktywność zawodową na poziomie lokalnym”. 3. „Rozwój dialogu, partnerstwa publiczno-społecznego na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego na poziomie lokalnym”.

Kolejnym dokumentem wspierającym działania zmierzające do podniesienia jakości kapitału ludzkiego był Strategiczny Plan Rządzenia [Rada Ministrów 2008, s. 83-84 i 115], w którym przewidziano podjęcie wielu interdyscyplinarnych działań mających na celu rozwój edukacji na obszarach wiejskich. Były one realizowane w ramach Programu Rozwoju Edukacji na Obszarach Wiejskich (PREOW) na lata 2008-2013, w którym słusznie zauważono, że w XXI wieku kształcenie odgrywa kluczową rolę w budowaniu przyszłości dla następnych pokoleń. Obecnie młody człowiek nie zgromadzi zasobów wiedzy, które starczą mu na całe życie, ale ze względu na szybkie zmiany w świecie musi się permanentnie dokształcać [Gabińska 2012, s. 269]. W części podsumowującej realizację działań PREOW 2008-2013 w zdecydowanej większości można przeczytać, że spodziewane efekty zostały osiągnięte [MEN 2014b, s. 2]. Na przykład priorytet 1. „Eliminowanie barier utrudniających uczniom przechodzenie na wyższe poziomy edukacji i wchodzenie na rynek pracy” oceniono bardzo pozytywnie. Natomiast pozostałe priorytety: 2. „Optymalne wykorzystanie i wzmocnienie istniejącego potencjału szkoły i środowiska lokalnego”, 3. „Poprawa dostępności do infrastruktury edukacyjnej, społecznej i kulturalnej” i 4. „Umożliwienie mieszkańcom obszarów wiejskich dostępu do nowoczesnych technologii teleinformatycznych” oceniono pozytywnie. W szczegółach sytuacja przedstawiała się następująco [MEN 2014b, s. 8-11]:

- wzrost upowszechnienia wychowania przedszkolnego na obszarach wiejskich – z 37,2% w 2006 roku do 63,6% w 2013 roku (planowany wskaźnik na 2013 rok miał wynieść 62%);
- odsetek szkół wiejskich, których średni wynik sprawdzianu znajdował się w odniesieniu do krajowych wyników wszystkich szkół na skali staninowej w przedziale wyników niskich (tj. w trzech pierwszych przedziałach skali staninowej), miał wynosić 27% w roku 2013, ostatecznie udało się zrealizować go na poziomie 28%;
- zwiększono odsetek gospodarstw domowych na wsi posiadających komputer – z 46,0% w 2007 roku do 71,7% w 2013 roku, choć w planach było przekroczenie wartości 72%;
- zwiększono odsetek osób mających dostęp do szerokopasmowego internetu na wsi z 10% w 2006 roku do 67,8% w 2013 roku, docelowo w 2013 roku wskaźnik ten miał wynieść 50%;
- zwiększono liczbę innych form wychowania przedszkolnego z 802 w 2007 roku do 2107 w 2013 roku (w tym na wsi – 1320), choć docelowo zakładano 3000;
- procentowy wskaźnik liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli i szkół wiejskich objętych różnymi formami pomocy psychologiczno-pedagogicznej w oparciu o analizę potrzeb dokonaną przez zespół nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów wyniósł w 2013 roku 32%, docelowo miał wynieść 31%;
- utworzono internetowy system informacji edukacyjno-zawodowej, portal zawierający informacje dla użytkowników dostępne z poziomu centralnego, regionalnego oraz lokalnego;
- zwiększono liczbę osób z wykształceniem średnim oraz wyższym mieszkających na wsi, odpowiednio z 24,5 i 5,9% w 2005 roku do 35 i 17% w 2013 roku.

Kolejny okres analizy dokumentów, które określały sposoby finansowania podnoszenia wykształcenia przez ludność wiejską w Polsce, obejmował lata 2014-2020. Polska w analizowanym okresie jest największym beneficjentem pomocy unijnej, gdyż UE przeznaczyła dla Polski 82,5 mld euro. Podział środków i kierunki ich wykorzystania są różne, ale przewiduje się, że Polska zainwestuje głównie w infrastrukturę transportową (drogową i kolejową), sferę innowacyjności i wsparcie przedsiębiorców. Podtrzymane zostanie finansowanie inwestycji w ochronę środowiska i energetykę, a także projekty z dziedziny kultury, edukacji, zatrudnienia czy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Środki unijne w perspektywie 2014-2020 będą zasilać 6 krajowych programów operacyjnych zarządzanych przez Ministerstwo Rozwoju oraz 16 programów regionalnych zarządzanych przez urzędy marszałkowskie. Do realizacji programu „Infrastruktura i Środowisko” przeznaczono 27,4 mld euro, programu „Inteligentny Rozwój” – 8,6, programu „Wiedza Edukacja Rozwój” – 4,7 mld euro. Na kolejne trzy programy, tj. „Polska Cyfrowa” (2,2 mld euro), „Polska Wschodnia” (2 mld euro) i „Pomoc techniczna” (0,7 mld euro) przypadło do podziału około 5 mld euro. Dla wsparcia rozwoju kapitału ludzkiego na terenach wiejskich najważniejsze będzie realizowanie Programu Operacyjnego „Wiedza Edukacja Rozwój” (POWER), w którym przewidziane są m.in. następujące formy wsparcia [MR 2014]:

- 1) Szkolenia odbywające się w formule stacjonarnej lub on-line w formie e-learningu. Mogą one mieć charakter ogólny (szkolenie teoretyczne lub praktyczne, prowadzące do zdobycia przez pracownika uniwersalnych kwalifikacji, które będzie mógł wykorzystać zarówno na stanowisku pracy obecnie zajmowanym, jak również na przyszłych) lub specjalistyczny (szkolenie teoretyczne lub praktyczne, prowadzące do zdobycia przez pracownika kwalifikacji bezpośrednio przydatnych na obecnym stanowisku pracy, powiązanych ze specyfiką tego stanowiska, których nie będzie mógł wykorzystać przy podjęciu zatrudnienia w innym przedsiębiorstwie lub na innych polach działalności zawodowej).
- 2) Doradztwo rozumiane jako pomoc i kierowanie rozwojem umiejętności lub kompetencji osoby, w określonej dziedzinie związanej z wykonywanym zawodem, w szczególności jeżeli jest powiązana z zakresem tematycznym szkoleń. Doradztwo jest prowadzone indywidualnie przez doradcę, polega na relacjach 1 do 1, tj. doradca – odbiorca lub pomoc dla beneficjenta (np. przedsiębiorcy, osoby bezrobotnej, itp.) powiązana tematycznie z dofinansowanym projektem szkoleniowym lub zorientowaną na wsparcie systemu rozwoju kapitału ludzkiego w przedsiębiorstwie.

- 3) Dotacje polegające na przekazaniu (bezwrotnie) środków na realizację projektów wpisujących się w cele i specyfikę POWER. Dotacje są dostępne w ramach projektów jako jeden z instrumentów aktywizacji zawodowej osób młodych w ramach priorytetu 1. „Osoby młode na rynku pracy”.
- 4) Instrumenty zwrotne to alternatywa dla dotacji. W POWER z instrumentów zwrotnych, w tym pożyczek, poręczeń oraz *social ventrue capital* mogą korzystać podmioty ekonomii społecznej.
- 5) Praktyki, staże, kursy są narzędziami wspomagającymi osoby z problemami na rynku pracy. Kursy służą przekazaniu wiedzy i umiejętności poszukiwanych przez pracodawców, praktyki i staże zaś umożliwiają zdobycie doświadczeń zawodowych.
- 6) Zatrudnienie subsydiowane to forma wsparcia dla pracodawców i pracowników. Przedsiębiorcom stwarza możliwość przyjęcia dodatkowego pracownika bez obciążenia kosztami zatrudnienia, natomiast pracownicy mają możliwość zdobycia doświadczenia zawodowego.
- 7) Programy mobilnościowe, które na poziomie regionalnym wspierają osoby z problemami na rynku pracy, np. którym udało się znaleźć zatrudnienie w znacznej odległości od miejsca zamieszkania (powyżej 50 km). Ma ono formę dodatku/grantu ułatwiającego przeorganizowanie życia w sposób umożliwiający podjęcie i utrzymanie zatrudnienia. W wymiarze ponadnarodowym typowymi programami są: a) programy mobilności ponadnarodowej na zasadach określonych dla programu Erasmus+ obejmujące m.in. staże, praktyki, wymianę studentów oraz b) programy mobilności ponadnarodowej obejmujące m.in. staże, praktyki, wymianę pracowników, *job-shadowing*¹.
- 8) Badania i analizy to opracowania służące diagnozie problemów oraz formułowaniu propozycji ich rozwiązań. W POWER zakres tematyczny dotyczy głównie zjawisk na rynku pracy oraz edukacji w odniesieniu do rynku pracy.

Oprócz wymienionych programów unijnych i krajowych dotyczących wsparcia edukacji i oświaty, w Polsce działają specjalistyczne fundacje, które zajmują się pomocą dla dzieci, młodzieży i osób dorosłych z terenów wiejskich. Należą do nich m.in.:

- 1) Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, która realizuje Program „Dyplom z marzeń” i Ogólnopolski Konkurs Grantowy „Równać szanse”. Program jest wsparciem maturzystów z niezamożnych rodzin ze wsi i z małych miast (do 20 tys. mieszkańców), którzy zostali przyjęci na I rok dziennych studiów (stypendia naukowe 500 zł miesięcznie na okres 10 miesięcy), na studia doktoranckie, a także dofinansowanie na studia zagraniczne i oferty staży zagranicznych). W 15 edycjach programu przyznano 14 854 stypendiów na I rok studiów. Z kolei konkurs grantowy adresowany do tej samej grupy osób ma wyrównać szanse młodych ludzi na dobry start w dorosłe życie. Jednorazowa dotacja to 40 000 zł.
- 2) Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej wspiera wszelkie inicjatywy związane z edukacją ekonomiczną skierowaną do uczniów gimnazjów z gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, którego wyróżnieni uczestnicy otrzymują potem roczne stypendium edukacyjne. Oprócz tego Fundusz realizuje Program Wspierania Aktywności Lokalnej „Razem możemy więcej” na terenach wiejskich i miejskich do 5 tys. mieszkańców. Dofinansowanie obejmuje m.in. działalność kulturalno-oświatową, tj.: kultywowanie oraz rozwój dziedzictwa kulturalno-historycznego regionu, w tym zwłaszcza w zakresie zachowania obrzędów, tradycji, ginących zawodów oraz troski o zabytki kultury materialnej i niematerialnej; wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży oraz zagospodarowania ich czasu wolnego przez udział w zajęciach edukacyjnych/kulturalnych; wspieranie i rozwijanie różnych form edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej wraz z niezbędną infrastrukturą edukacyjną; przeciwdziałanie cyfrowemu wykluczeniu osób dorosłych. Można uzyskać dofinansowanie w maksymalnej wysokości 7,5 tys. zł na 1 projekt w 1 gminie.
- 3) Fundacja PZU finansuje konkurs pod nazwą „Wzbogacenie oferty edukacyjnej na obszarach wiejskich i w małych miastach”. Przeznaczony jest on dla organizacji pozarządowych prowadzących działania edukacyjne w miejscowościach nieprzekraczających 30 tys. mieszkańców. Mak-

¹ *Job-shadowing* to forma pobierania nauki i zbierania doświadczenia w zawodzie, polegająca na tym, że student/stażysta przez cały czas towarzyszy pracownikowi, który piastuje nad nim opiekę.

symalna wysokość dotacji wynosi 50 tys. zł, przy dostępnym budżecie w wysokości 900 tys. zł. Minimalny wkład własny wnioskodawcy w dotowany projekt to 10% kosztów całkowitego budżetu projektu. Wkład własny nie musi być wniesiony w charakterze gotówki.

- 4) Fundacja Świętego Mikołaja funduje stypendia św. Mikołaja dla uczniów szkół publicznych: podstawowych, gimnazjów, szkół średnich osiągających bardzo dobre wyniki w nauce, dla których trudna sytuacja materialna stanowi barierę w rozwoju edukacyjnym. Minimalna wysokość stypendium wynosi 100 zł brutto, a maksymalna: 500 zł brutto/miesiąc.

Jak wynika z przedstawionego materiału, gama programów wspierających rozwój edukacji i oświaty na terenach wiejskich w Polsce jest bardzo szeroka i dość różnorodna. Można stwierdzić wręcz, że środków na naukę i dokształcanie na wsi nie brakuje, natomiast ważne jest, aby mieszkańcom wsi i małych miasteczek chciało się po to wsparcie sięgnąć. Środki pieniężne są bowiem przekazywane organizacjom i instytucjom, które dbają o jakość kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich i które realizują konkretny projekt lub – co zdecydowanie jest rzadsze – bezpośrednio osobom fizycznym.

Efekty wsparcia finansowego rozwoju edukacji na terenach wiejskich

Według danych pochodzących z Systemu Informacji Oświatowej (stan na 30 września 2013 r.) na terenach wiejskich w roku szkolnym 2013/2014 było 24 940 szkół wszystkich typów, w których uczyło się łącznie 1 753 114 uczniów. Liczba oddziałów szkolnych wynosiła 101 932, a liczba etatów nauczycieli w szkołach na terenach wiejskich 178 811,5. W świetlicach wiejskich zatrudnionych było 13 262 nauczycieli. Zgodnie z danymi przedstawionymi w tabeli 1, w latach 2008-2014 ogólna liczba różnych placówek edukacyjno-oświatowych na terenach wiejskich zwiększała się. Zaobserwowany wzrost nie był jednak duży, bowiem wynosił tylko 4,1%, ale w tym samym okresie liczba uczniów korzystających z tych obiektów spadła o 2,7%. Najwyższy wzrost liczby placówek odnotowano w grupach: szkoły policealne (o 800%), szkoły specjalne (24,4%) i wychowanie przedszkolne (14,5%). Z kolei największy spadek liczby placówek zaobserwowano w grupie licea profilowane, których w 2008 roku było 72, podczas gdy w 2014 roku zostały zredukowane do trzech. Zamykanie tych placówek było odpowiedzią na zmniejszającą się liczbę osób uczących się liceach profilowanych. W roku szkolnym 2008/2009 na jedną taką placówkę przypadało 42 uczniów, w roku 2013/2014 było to już tylko 18 osób. Natomiast nastąpił duży wzrost liczby osób pobierających nauki w szkołach policealnych. W ciągu zaledwie 5 lat liczba osób chcących podnieść wykształcenie w tych placówkach zwiększyła się z poziomu 458 osób do prawie 8 tys. w roku szkolnym 2012/2013, aby rok później obniżyć się do poziomu 6348.

Stworzenie odpowiedniej infrastruktury do prowadzenia zajęć edukacyjnych, kulturalno-oświatowych, doszkalających i przeznaczenie wysokich środków finansowych na prowadzenie tego typu inicjatyw spowodowało zauważalne zmiany w poziomie wykształcenia ludności z terenów wiejskich. Biorąc pod uwagę okres 1990-2009, można zauważyć, jak silny był wzrostowy trend poziomu wykształcenia zarówno na wsi, jak i w mieście. Na wsi liczba osób mających wyższe wykształcenie zwiększyła się niemal czterokrotnie (216 tys. osób i 3,2% populacji w wieku 25–64 lata w 1995 roku oraz 851 tys. i 11,0% w 2009 roku), podczas gdy w miastach odnotowano tylko podwojenie się tej liczby (odpowiednio 1656 tys. osób i 13,3% populacji oraz 3617 tys. i 27,0%) [GUS 2010, s. 156, 2016, s. 164]. Podobne zmiany można zaobserwować, analizując dane zebrane na podstawie spisu ludności w 2002 i 2011 roku. Dla porównania odsetek osób z wyższym wykształceniem wzrósł zarówno w mieście, jak i na wsi, przy tym nadal w miastach takich osób było znacznie więcej. W 2011 roku wykształceniem wyższym legitymowało się 21,4% ludności w miastach i 9,8% mieszkańców wsi. W 2002 roku wyższe wykształcenie miało 13,2% mieszkańców miast i 4,2% mieszkańców wsi [onet.pl 2015]. Przedstawione dane można oceniać w dwojaki sposób. Po pierwsze, zaobserwowano ogólny wzrost udziału osób z wyższym wykształceniem, po drugie, przyrost osób z omawianym wy-

Tabela 1. Zmiany w wiejskich placówkach oświatowo edukacyjnych w latach 2008-2013
 Table 1. Changes in rural educational establishments in the years 2008-2013

Typ nauczania/ Type of teaching	Liczba szkół/placówek/Number of schools/institution										Liczba dzieci/uczniów/Number of children/students				
	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014			
Wychowanie przedszkolne/Pre-school education	9 929	10 412	10 684	10 875	10 954	11 370	266 840	301 071	326 140	373 351	391 669	428 042			
Szkoły podstawowe/Primary school	9 532	9 412	9 348	9 160	8 923	8 784	947 346	916 282	888 521	873 360	854 752	840 913			
Gimnazja/Junior high school	3 482	3 497	3 514	3 536	3 563	3 579	488 695	468 076	447 580	428 807	411 066	394 832			
Zasadnicze szkoły zawodowe/Primary vocational schools	237	237	233	224	230	224	15 633	14 626	14 077	13 053	12 731	11 823			
Licea ogólnokształcące/Secondary school	487	468	444	419	422	340	32 544	31 399	29 986	29 097	27 497	24 648			
Licea profilowane/Profilled high school	72	36	16	15	13	3	3 003	1 502	800	460	251	53			
Technika/Technological high school	394	347	332	319	398	365	57 360	53 066	49 083	44 300	44 809	40 485			
Szkoły policealne/Post-secondary schools	13	16	10	9	143	104	458	654	478	449	7 922	6 348			
Szkoły specjalne/Special schools	82	90	94	95	97	102	1 360	1 468	1 496	1 594	1 595	1 695			
Razem/Total	23 958	24 258	24 443	24 443	24 705	24 940	1 802 239	1 777 626	1 758 161	1 754 611	1 751 940	1 753 114			

Źródło/Source: [MEN 2014b, s. 127-130]

kształceniem był znacznie szybszy na terenach wiejskich niż miejskich. W ciągu 10 lat udział mieszkańców z wyższym wykształceniem w miastach wzrósł o około 62%, podczas gdy na terenach wiejskich o 133%. Według danych z World Bank, w Polsce odsetek osób z wyższym wykształceniem systematycznie zwiększa się i w 2013 roku było to już 17,9%, a w 2014 roku 18,7% całego społeczeństwa w wieku produkcyjnym. Sytuacja będzie jeszcze korzystniejsza, gdy wszystkie formy wsparcia finansowego skierowane na podnoszenie wykształcenia ludności z terenów wiejskich zostaną zrealizowane zgodnie z ich założeniami. Zatem poziom wykształcenia polskiego społeczeństwa korzystnie się zmienia. Ponadto zmiany te dotyczą także mieszkańców terenów wiejskich, którzy bardzo szybko nadrabiają różnice w wykształceniu.

Podsumowanie

Instytucje Komisji Europejskiej przygotowując programy dotyczące podnoszenia jakości kapitału ludzkiego koncentrowały się przede wszystkim na: a) finansowaniu projektów mających na celu zapewnienie efektywnego zarządzania systemem edukacji, b) doskonaleniu programów nauczania i wzmacnianiu efektywności systemu szkolenia, tak aby dostosować programy i kierunki nauczania do wymogów rynku pracy, c) podnoszeniu kompetencji i poziomu wiedzy uczniów i studentów w zakresie nauk o znaczeniu kluczowym dla gospodarki, d) budowaniu płaszczyzny współpracy między instytucjami systemu edukacji a przedsiębiorstwami i sektorem badawczo-rozwojowym, e) działaniu zmierzającym do rozwoju potencjału dydaktycznego szkół wyższych i f) niwelowaniu różnic pomiędzy edukacją na wsi i w mieście. W wyniku przyjętych priorytetów przygotowano wiele różnych programów wsparcia (edukacji i zajęć kulturalno-oświatowych oraz doszkalających osoby dorosłe), z którymi powiązано fundusze na realizację wyznaczonych zadań. Oprócz programów unijnych, w których również zawarte są środki z budżetu krajowego, edukację na terenach wiejskich wspierają liczne fundacje. Ich celem jest ułatwienie dzieciom i młodzieży z terenów wiejskich zdobycia dobrego wykształcenia oraz zawodu, który pozwoli im na dostatnie życie w przyszłości.

Analiza danych dotyczących liczby uczących się oraz liczby placówek, które są do ich dyspozycji wskazuje, że wsparcie udzielane Polsce na rozwój edukacji jest dobrze wykorzystane i przynosi wymierne efekty. Zmienia się m.in. struktura wykształcenia polskiego społeczeństwa, a szczególnie dynamiczne i korzystne zmiany zachodzą w strukturze wykształcenia ludności wiejskiej.

Problemy, które należałoby rozwiązać w najbliższej przyszłości, to m.in.: zatrzymanie odpływu najzdolniejszej młodzieży z terenów wiejskich oraz ściągnięcie z powrotem na wieś osób, które poprzez udzielone wsparcie zdobyły już wyższe wykształcenie. Pożądany jest również większy udział programów celowych, charakteryzujących się prostym modelem przekazywania środków skierowanych do ludności wiejskiej, które byłyby źródłem korzyści dla rolników, ale także przyczyniały się do realizacji strategicznych celów rozwojowych sformułowanych na poziomie kraju, regionu lub gminy (np. wsparcie kształcenia młodzieży z obszarów wiejskich na uczelniach wyższych).

Dotychczas nierozwiązanym problemem jest również rozbudzenie potrzeby nieustannego samorozwoju i podnoszenia wiedzy u ludności wiejskiej. Brakuje bowiem działań motywujących mieszkańców wsi do tego, aby czuli potrzebę poszerzenia swojej wiedzy. Natomiast osoby już zmotywowane do podjęcia działań na rzecz podniesienia swoich umiejętności i kompetencji odstraszone są przez zawiłe procedury wstępne, aby przygotować i pozyskać projekty unijne. Brakuje wyspecjalizowanych instytucji lub ośrodków, które niewielkim kosztem pomogą napisać projekt i ewentualnie pomogą przy późniejszym jego rozliczaniu. Należy bowiem pamiętać, że jeżeli programy UE i istniejące fundacje mają wspierać ludność wiejską, to powinny przygotować wszystkie potrzebne dokumenty, tak aby były one napisane językiem skierowanym do tych ludzi oraz zachęcały do skorzystania z pomocy, a nie odstraszały niezrozumiałymi i zawiłymi procedurami.

Za bardzo istotne należy uznać również wszelkie działania ukierunkowane na wzmacnianie kapitału ludzkiego w gospodarstwach rolnych. Kluczową rolę odgrywają tutaj szkolenia organizowane przez ODR-y skierowane do rolników. Chociaż ich rola jest znacząca, jednak klasyczne szkolenia poszerzające horyzonty wiedzy, jak również prowadzona w ich ramach wymiana międzynarodowa byłyby efektywniejszą formą przekazywania wiedzy i rozbudzania potrzeby do zmian na terenach wiejskich.

Literatura/Bibliography

- CRG (Center for Economic Development). 2017. *Wsparcie edukacji z funduszy unijnych* (Education support from EU funds). Dotacje Unijne – Portal Informacyjny. Centrum Rozwoju Gospodarczego, <http://www.dotacja-unijna.com/wiadomosci,akt-2,wiad-63.html>, access: July 2017.
- Dzikowska Ewelina E., Ewa Gabryelak. 2014. *Fundusze unijne jako formy wspierania młodych przedsiębiorczych na polskiej wsi* (EU funds as forms of supporting young entrepreneurs in the Polish countryside). Warszawa: Wydawnictwo KSOW.
- Gabińska Celina G. 2012. Kształcenie na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (Entrepreneurship versus education in rural areas in Podlasie region). *Przedsiębiorczość-Edukacja. Rola Przedsiębiorczości w Edukacji* 8: 259-278.
- GUS. 2010, 2016. *Rocznik demograficzny. Struktura wykształcenia ludności Polski* (Demographic Yearbook. The education structure of the Polish population). Warszawa: GUS.
- Kozera Magdalena. 2011. Jakość zasobów ludzkich na obszarach wiejskich (Quality of human resources in rural areas). *Problemy Rolnictwa Światowego* 11 (4): 109-117.
- MEN (Ministry of Education). 2014a. *Program Rozwoju Edukacji na Obszarach Wiejskich na lata 2008-2013* (Program of Education Development in Rural Areas for the years 2008-2013). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- MEN (Ministry of Education). 2014b. *Sprawozdanie z realizacji Programu Rozwoju Edukacji na Obszarach Wiejskich na lata 2008-2013 oraz podsumowanie działań z całego okresu trwania programu* (Report on the implementation of the Education Development Program in Rural Areas for the years 2008-2013 and a summary of activities from the entire duration of the program). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- Mossakowska Ewa, Aldona Zawojcka. 2009. Rozwój gospodarczy a kapitał ludzki na terenach wiejskich w Polsce (Economic development and rural human capital in Poland). *Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* 79: 5-29.
- MR (Ministry of Development). 2014. *Formy wsparcia* (Forms of support). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju, Serwis Programu Wiedza Edukacja Rozwój, <https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/zasady/formy-wsparcia>, access: July 2017.
- MRiGŻ (Ministry of Agriculture and Food Economy). 1999. *Spójna polityka strukturalna rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa* (A coherent structural policy for the development of rural areas and agriculture). Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.
- MRiRW. 2014. *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej i Polityki Spójności na rozwój obszarów wiejskich. Raport końcowy* (Impact of Common Agricultural Policy and Cohesion Policy on rural development. Final report). Warszawa: FUNDEKO Korbel, Krok-Baściuk Sp. J., https://www.minrol.gov.pl/pol/.../Fundeko_raport_30122011_zalaczniki_SP.pdf.
- onet.pl. 2015. *Wzrasta poziom wykształcenia Polaków* (The level of education of Poles is increasing). <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/wzrasta-poziom-wykształcenia-polakow/cdj6n>, dostęp czerwiec 2017.
- Rada Ministrów (Council of Ministers). 2008. *Strategiczny Plan Rządzenia – 100 dni, 300 dni, 1500 dni, 3000 dni* (Strategic Plan of Governance – 100 days, 300 days, 1500 days, 3000 days). Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Wrzocholska Agnieszka (red.). 2014. *Kapitał ludzki w procesach przemian strukturalnych wsi i rolnictwa* (Human capital in the processes of structural changes in rural areas and agriculture). Warszawa: Wydawnictwo IERiGŻ-PIB.

Summary

The aim of this paper is to present the different forms of support and the accompanying them sources of funding which were allocated for the education and development of the rural population between 2002 and 2016 and define the effects of these activities. A number of the EU policies, programs (including national ones), offers of various foundations for the rural population have been reviewed. Scientific literature, empirical materials and description of the EU and national institutions have been studied, as well as programs supporting the economic and social development of rural areas in Poland. The data required to write the article come from research institutions such as IRWiR, IERiGŻ and available GUS's and The World Bank's publications.

Adres do korespondencji
dr hab. Jolanta Kondratowicz-Pozorska, prof. PK (orcid.org/0000-0001-6467-8142)

Politechnika Koszalińska
Wydział Nauk Ekonomicznych
ul. Kwiatkowskiego 6E, 75-343 Koszalin
tel. (94) 343 91 14, e-mail: jolanta.pozorska@tu.koszalin.pl